

## **ДОСЛІДЖЕННЯ ТЕОРЕТИЧНИХ ПІДХОДІВ ДО ВИЗНАЧЕННЯ КАТЕГОРІЇ «ТУРИЗМ»**

*У статті обґрунтовано поняття «туризм» як системної наукової категорії. Висвітлено різноманітні трактування авторами сутності категорії "туризм" та виокремлено на основі останніх власну систематизацію наукових підходів до аналізу досліджуваного поняття. Сформовано власне визначення досліджуваної категорії.*

**Ключові слова:** туризм, функції туризму, туристична галузь, туристична діяльність.

**Постановка проблеми.** Не зважаючи на те, що зародження туризму відноситься до Стародавнього світу, до теперішнього часу ще не існує єдиного підходу до визначення його сутності та понятійного апарата. Варто зауважити, що формування визначення поняття «туризм» відбувалося паралельно до розвитку даного явища. Спочатку туризм не являвся об'єктом наукового дослідження, але в ХХ ст., внаслідок зростання туристичних потоків та їхнього впливу на національні економіки країн, виникає гостра необхідність чіткого визначення даної дефініції.

**Аналіз останніх досліджень та публікацій.** Над дослідженням поняття «туризм» працювала велика кількість науковців: О.О. Бейдик, М.Б. Биржаков, М.А. Жукова, М.І. Кабушкін, В.А. Квартальнов, В.Ф. Кифяк, О.О. Любіцева, М.П. Мальська, Т.Г. Сокол, В.В. Худо, В.І. Цибух, І.М. Школа [2; 11-16; 19] та інші. Слід також зауважити, що над створенням єдиного міжнародного термінологічного стандарту щодо визначення даної категорії щорічно працюють різноманітні організації, основні серед них: Ліга Націй, Організація Об'єднаних Націй, Всесвітня туристична організація, Організація економічного співробітництва та розвитку. Але не зважаючи на такий жвавий науковий інтерес до даної категорії, однозначного трактування, яке б повністю відображало його сутність, туризм так і не отримав.

**Цілі статті:** обґрунтування поняття «туризм» як системної наукової категорії; висвітлення різноманітних трактувань авторами сутності поняття "туризм" та виокремлення на основі них власної систематизації наукових підходів до аналізу досліджуваної категорії; формування власного визначення досліджуваної категорії.

**Виклад основного матеріалу.** Туризм, як складне соціально-економічне явище, характеризується наявністю значної кількості визначень, які постійно змінюються та удосконалюються. Проаналізувавши та врахувавши сучасний рівень дослідження даного поняття, на нашу думку, слід виділити наступні чотири підходи до визначення даної категорії: соціально-культурний (функціональний), нормативний, міграційний та економічний (рис. 1).



**Рис. 1. Система сучасних підходів до визначення дефініції «туризм»**

В основу соціально-культурного підходу поставлено прагнення авторів підкреслити виконання туризмом соціокультурної функції чи відобразити призначення туризму. До таких визначень відноситься одне із перших офіційних визначень надане ООН в 1954 році, туризм - це «активний відпочинок, що впливає на зміцнення здоров'я, фізичний розвиток людини, пов'язаний з пересуванням за межами постійного місця проживання» [8, с. 34].

Схожий наголос на рекреаційному туризмі робить і Крачило Н.П., вважаючи туризм різновидом рекреації, активного відпочинку, «...під час якого відновлення працездатності поєднується з оздоровчими, пізнавальними, спортивними та культурно-розважальними цілями» [20, с. 75]. Так, у матеріалах Всесвітньої конференції по туризму, організованої Всесвітньою туристичною організацією (ВТО) було визначено туризм як «один из видов активного отдыха, представляющий собой путешествия, совершаемые с целью познания тех или иных районов, новых стран и сочетаемые в ряды стран с элементами спорта» [9, с. 11]. До даного підходу також слід віднести і більш ширше визначення, дане Академією туризму в Монте-Карло: «туризм – общее понятие для всех форм временного выезда людей с места постоянного жительства в оздоровительных целях, для удовлетворения познавательных интересов в свободное время или профессионально-деловых целей без занятий оплачиваемой деятельностью в месте временного пребывания» [4, с. 17]. Авторам останнього вдалося відійти від суто рекреаційної складової туризму, зробивши акцент на характері діяльності в місці тимчасового перебування.

Наведемо і інші твердження, що відносяться, на нашу думку, до соціально-культурного підходу. За Н.Ф. Реймерсом, «туризм – це будь-яка подорож з метою відпочинку і знайомства з новими регіонами й об'єктами» [18, с. 697].

О.О. Бейдик визначає туризм, як форму масового подорожування та відпочинку з метою ознайомлення з навколишнім середовищем, що характеризується екологічною, освітянською та іншими функціями [2, с. 95]. Згідно з визначенням Світової Туристичної Організації (UNWTO), туризм є похідним від французького «tour» (прогулянка, поїздка) і являє собою подорожі у вільний час, пов'язані з виїздом за межі постійного місця проживання з оздоровчими, пізнавальними, спортивними, культурними та розважальними цілями [22].

В.А. Квартальнов розглядає туризм як тимчасове переміщення людей з місця свого постійного проживання в іншу країну або місцевість у межах своєї країни у вільний час із метою одержання задоволення й відпочинку, оздоровчих, гостьових, пізнавальних або в професійно-ділових цілях, але без заняття оплачуваною роботою у відвідуваному місці [13, с. 24].

До прихильників соціально-культурного підходу слід також віднести українських учених М. Мальську, В. Худо, В. Цибуха, на думку яких туризм – це вид рекреації,

пов'язаний з виїздом за межі постійного місця проживання, активний відпочинок, під час якого відновлення працездатності поєднується з оздоровлювальними, пізнавальними, спортивними й культурно-розважальними цілями [16, с. 28].

О. Любіцева визначає туризм як мобільну форму споживання й рекреаційної діяльності, основу на доланні простору та пов'язану з територією, характером середовища (не тільки природного, а й соціально-культурного та економічного середовища людської діяльності) [15, с. 13].

Узагальнюючи вищенаведені визначення зазначимо, що за даним підходом туризм – це різновид рекреації, який полягає у тимчасовому виїзді людини за межі постійного місця проживання у вільний час, пов'язаний з оздоровлювальними, пізнавальними, спортивними, культурно-розважальними та іншими цілями, але без заняття оплачуваною роботою у відвідуваному місці. Потрібно наголосити на тому, що подібні визначення туризму носять вузькоспеціалізований характер та стосуються тільки окремих аспектів туризму чи його видових особливостей.

Велика кількість вчених вважають, що туризм є однією з форм міграції населення, що характеризується тимчасовим його переміщенням з одного району країни до іншого, або з однієї країни до іншої, а також це переміщення населення, не пов'язане зі зміною місця проживання та роботи [19, с. 76].

Загалом, міграційний підхід розглядає туризм як одну із форм міграції і активно почав розвиватися в 90-рр. ХХ ст. У 1993 році Статистична комісія ООН прийняла наступне визначення «туризм – це діяльність осіб, які подорожують і перебувають у місцях, що знаходяться за межами їхнього звичного середовища, в перебігу періоду, що не перевищує одного року підряд, з метою відпочинку, діловими та іншими цілями» [17, с. 6].

До нормативного підходу ми відносимо визначення, надані у законодавчих документах. Слід зауважити, що з правової точки зору всі визначення категорії «туризм» досить схожі. Так, наприклад, відповідно до законодавства Росії, туризм визначається як тимчасові виїзди громадян Російської Федерації, іноземних громадян та осіб без громадянства з постійного місця їх проживання з оздоровчими, пізнавальними, професійно-діловими, спортивними, релігійними і іншими цілями без заняття діяльністю, що оплачується в країні (місці) тимчасового перебування [3, с. 303].

У законі України «Про туризм» читаємо «туризм – тимчасовий виїзд особи з місця постійного проживання в оздоровчих, пізнавальних, професійно-ділових чи інших цілях без здійснення оплачуваної діяльності в місці перебування» [10]. Таким чином, дане визначення відрізняється яскраво вираженим функціональним підходом, що характерно для більшості правових категорій.

Згідно економічного підходу, сучасні категорії туризму, на нашу думку, слід поділити на три підгрупи: визначення, що характеризують туризм як галузь; визначення, що характеризують туризм як відносини, та визначення, що характеризують туризм як діяльність.

Становлення галузевого підходу викликане зростанням наукового інтересу до проблематики туризму в 60-80рр. ХХ ст. Галузевим визначенням може слугувати твердження, яке дано вченим Герасименко В.Г., який розглядає поняття туризм як галузь економіки нематеріальної сфери, як суспільно-організовану економічну діяльність, спрямовану на виробництво товарів і послуг для задоволення потреб людей, які знаходяться за межами постійного місця проживання [5, с. 7].

Відповідно до даного підходу туризм розглядається як самостійна галузь національної економіки, у межах якої створюється специфічний туристичний продукт, тобто товар або послуга для задоволення потреб осіб, які подорожують. Прихильником даного підходу виступає і Кабушкін М.І., говорячи, що «туризм – отрасль економіки,

включающая в себя деятельность туристских организаторов, агентов и посредников» [11, с. 12].

Варто зауважити, що ряд дослідників, які дають характеристику з позицій вище зазначеного підходу, розглядає туризм не як окрему галузь, а як групу пов'язаних галузей [15]. До прикладу, Горбилова З.М. дає наступне означення категорії «туризм»: «это крупнейшая межотраслевая система, отдельные элементы которой находятся в тесной взаимосвязи друг с другом» [6, с.10].

До другої підгрупи доцільно віднести категорію, яка дана Міжнародною асоціацією наукових експертів у сфері туризму. Згідно останнього, туризм – це сукупність відносин і явищ, які виникають під час переміщення і перебування людей в місцях, які відрізняються від їхнього постійного місця проживання і роботи [21, с. 79].

Фоменко Н. дає схоже визначення та трактує туризм як сукупність відносин, зв'язків і явищ, які супроводжують поїздку і перебування людей в місцях, які не є місцями їх постійного або довгострокового проживання і не пов'язаних з їх трудовою діяльністю [12, с. 12].

Так, сутнісне визначення туризму, яке запропонував австрійський юрист П. Бернекер, визначає туризм як сукупність взаємовідносин і послуг, пов'язаних із тимчасовою і добровільною зміною мандрівником місця проживання через некомерційні або непрофесійні причини [20, с. 25], подібне до визначення, яке запропоноване Міжнародною асоціацією наукових експертів у сфері туризму. Слід зауважити, що, на нашу думку, дані визначення не є повними, оскільки не враховують діловий туризм, що отримав широке розповсюдження останнім часом.

Варто зауважити, що до даної підгрупи можна віднести більш повне та досить широко використовуване ученими та фахівцями визначення професорів університету Берна В. Хунцігера і К. Крапфа, які трактують туризм як «сукупність відносин, що є результатом пересування людей і перебування за межами місця їх мешкання до тих пір, поки перебування не переходить у постійне місце проживання і не пов'язане з отриманням доходу» [7, с. 56]. Слід відмітити, що дане трактування було прийнято Міжнародною Асоціацією Наукових експертів туризму (AIEST). М. Кабушкін визначає туризм, як «совокупность отношений и единство связей и явлений, которые сопровождают человека в путешествиях» [11, с. 12].

До третьої підгрупи відносимо визначення, що дозволяють більш широко трактувати поняття туризму як особливий рід міжособистісної діяльності, що в умовах інтернаціоналізації життя перетворилися у форму використання вільного часу, засіб міжособистісних зв'язків у процесі політичних, економічних і культурних контактів, в один із факторів, які визначають якість життя [1, с. 5]. Датський вчений Н. Лейпер формулює так: «Туризм - це просторова різнопланова діяльність, яка стосується багатьох аспектів життя та різних сфер економіки» [20, с. 25]. На нашу думку, дане твердження не достатньо конкретизує об'єкт дослідження. Наведемо ще визначення українського вченого Кифяка В.Ф., який окреслює туризм також як економічну діяльність і вважає, що туризм – це вид економічної діяльності, пов'язаний з обслуговуванням людей, які тимчасово перебувають поза місцем постійного проживання [14, с. 10].

**Висновки та перспективи подальших досліджень.** Таким чином, вказані підходи не суперечать один одному й відображають різні сторони такого багатоаспектного явища, як туризм. Однозначно охарактеризувати туризм неможливо, оскільки не можна абсолютизувати жоден з його структурних аспектів.

Проаналізувавши та спробувавши все ж таки узагальнити подані вище визначення категорії «туризм», найбільш влучним, на нашу думку, буде наступне твердження: «туризм – це галузь сфери послуг, де виробляються, реалізуються та споживаються

послуги, пов'язані з організацією туристичних подорожей для людей, які тимчасово перебувають поза місцем постійного проживання та не здійснюють оплачуваної діяльності в місці перебування».

Варто підкреслити, що практична неможливість формулювання уніфікованого визначення туризму, з однієї сторони, віддзеркалює його складність, а з іншої свідчить про його недосконалість як сфери наукових досліджень.

#### **Список використаної літератури:**

1. Афанасенко И.Д. Туризм и реформирование экономики / И.Д. Афанасенко // Труды Академии туризма. – Вып. 1. – СПб. – 1995. – С. 53-67.
2. Бейдик О.О. Словник-довідник з географії туризму, рекреології та рекреаційної географії / О.О. Бейдик. – К.: Палітра, 1997. – 86 с.
3. Борисов К.Г. Международный туризм и право: Учебное пособие / К.Г. Борисов. – М.: «НИМП», 1999. – 352 с.
4. Бюллетень туристской информации. – 1992. – №1. – 17 с. (5, ГорбП2/2)
5. Герасименко В.Г. Основы туристского бизнеса / В.Г. Герасименко. – Одесса: Изд-во «Черноморье», 1997. – 156 с.
6. Горбылева З.М. Экономика туризма: Учеб. пособие/ З.М. Горбылева. – Мн.: БГЭУ, 2004. – 478 с.
7. Громадське харчування і туристична індустрія у ринкових умовах: Зб. наук. праць. – Київ, 2001. – 238 с.
8. Гудзь П.В. Информация в системе маркетингового управления курортным городом / П.В. Гудзь // Экономика та право. – 2001. – №1. – С. 71-74.
9. Дурович А.П. Организация туризма / А.П. Дурович. – СПб.: Питер, 2009. – 320 с.
10. Закон України "Про туризм" зі змінами та доповненнями від 18.11.2003 року №1281-IV. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1282-15>.
11. Кабушкин Н.И. Менеджмент туризма: Учеб. пособие / Н.И. Кабушкин. – 2-е изд., перераб. – Мн.: Новое знание, 2001. – 432 с.
12. Кабушкин Н.И. Менеджмент туризма: Учеб. пособие. – Мн.: БГЭУ, 1999. – 644 с.
13. Квартальнов В.А. Туризм: Учебник / В.А. Квартальнов. – М.: Финансы и статистика, 2002. – 189 с.
14. Кифяк В.Ф. Організація туризму: навчальний посібник / В.Ф. Кифяк. – Чернівці: Книги – XXI, 2008. – 344 с.
15. Любіцева О.О. Ринок туристичних послуг (геопросторові аспекти) / О.О. Любіцева. – К.: Альтерпрес, 2002. – 436 с.
16. Мальська М.П. Основы туристического бизнеса: Навчальний посібник / М.П. Мальська, В.В. Худо, В.І. Цибух. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2003.
17. Мармуль Л.О. Організаційно-економічний механізм функціонування туристично-рекреаційних підприємств: моногр. / Л.О. Мармуль, О.А. Сарапіна. – К.: ННЦ "Ін-т аграр. екон.", 2006. – 180 с.
18. Реймерс Н.Ф. Природопользование: словарь-справочник / Н.Ф. Реймерс. – М.: Мысль, 1990 – 468 с.
19. Сокол Т.Г. Основы туристической деятельности: Підручник / За заг. ред. В.Ф. Орлова. – К.: Грамота, 2006. – 262 с.
20. Ткаченко Т.І. Сталий розвиток туризму: теорія, методологія, реалії

бізнесу: монографія / Т.І. Ткаченко. – 2-ге вид., випр. та доповн. – К.: КНТЕУ, 2009. – 463 с.

21. Устименко Л. Пріоритети розвитку туризму в Західній Європі. (Друга половина ХХ ст.) / Л. Устименко // Рідна школа. – №4. – С. 78-80

22. World Tourist Barometer, Vol. 6, No.2, January 2008, UNWTO.

### **КОЛОСИНСКАЯ М.И. ИССЛЕДОВАНИЕ ТЕОРЕТИЧЕСКИХ ПОДХОДОВ К ОПРЕДЕЛЕНИЮ КАТЕГОРИИ "ТУРИЗМ"**

*В статье обосновывается понятие «туризм» как системная научная категория. Отражены разнообразные трактовки авторами сущности категории "туризм" и выделено, на основе последних, собственную систематизацию научных подходов к анализу исследуемого понятия. Сформировано собственное определение исследуемой категории.*

**Ключевые слова:** туризм, функции туризма, туристическая отрасль, туристическая деятельность.

### **KOLOSINSKA M.I. THE THEORETICAL APPROACHES TO THE DEFINITION OF "TOURISM"**

*A concept «tourism» as system scientific category is grounded in the article. Various interpretations are reflected by the authors of essence of category "tourism" and it is selected on the basis of the last own systematization of the scientific going near the analysis of the probed concept. Own definition of the probed category is formed.*

**Keywords:** tourism, functions of tourism, tourist industry, tourist activity.